

RAZLIKE U SAMOPROCJENI SLIKE O SEBI DJECE S AKTIVNIM I DJECE S PASIVNIM OBLICIMA POREMEĆAJA U PONAŠANJU

Nivex Koller-Trbović
Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni članak
UDK:376.5
Zaprimljeno:20.02.1995.

SAŽETAK

Metodom diskriminativne analize tražene su razlike u samoprocjeni pojma o sebi kod ispitanika s aktivnim i ispitanika s pasivnim oblicima poremećaja u ponašanju. Cilj rada bio je usmjeren na utvrđivanje eventualnih razlika između te dvije skupine djece s poremećajima u ponašanju, a sa svrhom preciznije identifikacije i tretmana djece i mladih s poremećajima u ponašanju. Uzorak je brojio 124 ispitanika s aktivnim i 75 ispitanika s pasivnim oblicima poremećaja u ponašanju - četrnaestgodišnjaka.

Rezultati pokazuju da postoje statistički značajne razlike u samoprocjeni pojma o sebi ispitanika s aktivnim i ispitanika s pasivnim oblicima poremećaja u ponašanju. Statistički značajno lošiju samoprocjenu pojma o sebi nalazi se kod ispitanika koji ispoljavaju aktivne oblike poremećaja u ponašanju, što omogućuje planiranje primjerenijih oblika tretmanskih aktivnosti.

Cljučne riječi: pojam o sebi, samoprocjena, aktivni i pasivni oblici poremećaja u ponašanju.

1. UVOD

Pojam o sebi, slika o sebi, samoprocjena identiteta i sl., često se u literaturi različito shvaća i tumači, imenuje i opisuje (Tasić, 1994; Žižak i sur., 1993; Lacković-Grgin, 1994). Međutim, moguće je prepoznati zajedničko u razumijevanju tog pojma, a kreće se u smjeru vrednovanja sebe na način kako netko misli o sebi. To je mentalna slika samoga sebe, cjelovita i organizirana, osobna percepcija sebe, subjektivni doživljaj vlastitog ja, svijest o sebi. Lacković-Grgin (1994) navodi tumačenje samopoimanja prema različitim autorima, a kreću se uglavnom u dva smjera. Prema jednoj skupini autora postoje dva aspekta samopoimanja - samopoimanje kao nevrjednosna deskripcija sebe i samopoimanje kao vrijednosna deskripcija sebe - samopoštovanje. Radi se, dakle o tzv. deskriptivnom i evaluativnom aspektu pojma o sebi. Međutim, brojni drugi autori smatraju da takva podjela nije opravdana jer ljudi ukoliko sebe opisuju, ujedno se i vrednuju u tim situacijama. Za oba ova gledišta, kako navodi Lacković-Grgin (1994), ima uporišta u literaturi i istraživanjima (McGuire, 1984; McCreary Juhazs, 1985; Coopersmith, 1967; Rosenberg, 1979 i dr.). Takodjer postoje i različita tumačenja nastanka te slike, pojma, predodžbe, ali se autori uglavnom slažu da u formiranju načina na koji ja vidim sebe značajno utječe kakvu imam pretpostavku o tome kako me vide drugi. Kod djece se to posebno odnosi na odrasle važne osobe, roditelje, a uzrastom se taj prostor širi na

vršnjake, autoritete i druge značajne osobe iz djetetovog socijalnog okruženja. Prema Eriksonu (1976) dva faktora igraju značajnu ulogu u tumačenju nastanka tog pojma: utjecaj značajnih odraslih i povratna sprega koja se formira u procesu djetetove aktivnosti na istraživanju sredine u kojoj raste i razvija se. Odnosno, pojam o sebi stječe se i razvija, a za njegov razvoj su važni kognitivni i afektivni procesi, te stvarne i/ili zamišljene interakcije sa značajnim drugima. Slično je i mišljenje Lacković-Grgin (1994) koja navodi da su odnosi s roditeljima i drugim značajnim osobama uz kognitivni razvoj mladih najpresudniji za razvoj i deskriptivnog i evaluativnog aspekta samopoimanja na svim dobnim razinama.

Važnost, značaj slike o sebi proizlazi iz njenog utjecaja na cjelokupno ponašanje i doživljavanje osobe. Samopoimanje predstavlja značajan faktor psihičkog i socijalnog funkcioniranja djece i mladih i to posebno u vidu utjecaja na smjer ponašanja (Lacković-Grgin, 1994). Poznato je da doživljavanje sebe kao uspješne ili neuspješne osobe, prihvaćene ili neprihvaćene, voljene ili nevoljene, sretne ili nesretne i sl., utječe na formiranje uspješnog, odnosno neuspješnog identiteta, a u skladu s tim na funkcioniranje osobe u svakodnevnim životnim situacijama, na uspostavljanje odnosa s drugima, na načine rješavanja problema, načine zadovoljavanja vlastitih i tuđih potreba, postizanje sreće i sl., o čemu opširno govore brojni autori (Glasser, 1990; Erikson, 1976; Berger, 1979).

Dosadašnja istraživanja samoprocjene

pojma o sebi djece i mladih pokazala su da se djeca i mladi s poremećajima u ponašanju značajno razlikuju od redovne populacije, pri čemu se češće nalazi da ta populacija pokazuje sklonost lošije samoprocjene, odnosno razvijaju nisko mišljenje o sebi u odnosu na samoprocjenu redovne populacije (McCharthy i Hoge - prema Clarke-Stewart i sur., 1988; Protinsky, 1988; Tasić, 1994; Burns, 1982- prema Lacković-Grgin, 1994).

Medjutim, treba reći da se daleko češće vrše usporedbe, tj. istraživanja razlika između redovne populacije i populacije s poremećajima u ponašanju, dok se općenito nedovoljno uspoređuju djeca i mladi s poremećajima u ponašanju međusobno, a s ciljem postavljanja pravilne dijagnoze, utvrđivanja etioloških čimbenika, te traženja efikasnijeg, diferenciranog tretmana za određene skupine djece i mladih s poremećajima u ponašanju (Werry i sur., 1987; Place i sur., 1985). Naime, iako ne postoje potpuno istražene i jasne razlike u etiologiji razvoja pasivnih, odnosno aktivnih poremećaja u ponašanju djece i mladih, kao dvaju osnovnih kategorija poremećaja u ponašanju, dosadašnja istraživanja donekle potvrđuju njihovu eventualnu egzistenciju (Matarazzo, 1984; Brajša i sur., 1990; Mikšaj-Todorović i Bergam, 1991; Stanger i sur., 1992; Koller-Trbović, 1994). Ukoliko je točno da postoje neke etiološke razlike u nastanku i razvoju različitih oblika poremećaja u ponašanju, kao i u činjenici da se ti poremećaji različito manifestiraju i često imaju različite posljedice, za pretpostaviti je da postoje i razlike u doživljavanju samoga sebe kod djece i mladih koji ispoljavaju različite poremećaje u ponašanju. Stoga je cilj ovog rada usmjeren prema utvrđivanju eventualnih razlika u samoprocjeni pojma o sebi ispitanika s aktivnim i ispitanika s pasivnim poremećajima uponašanju. Nažalost, za potkrepu ovog cilja nema značajnijih temelja u literaturi, te je teško odrediti očekivanja, osim pretpostavke da postoji vjerojatnost da se te dvije skupine međusobno razlikuju, budući se radi o vrlo različitim oblicima poremećaja u ponašanju i osobnosti. Ukoliko takve razlike postoje, trebale bi biti od koristi kako za preciznije tumačenje pojave, tako i za utvrđivanje smjernica za preventivni i tretmanski rad s djecom i mladima s poremećajima u ponašanju, ali i s njihovim obiteljima, odnosno okruženjem u kojem ta djeca žive.

2. METODE RADA¹

2.1. Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika čine učenici osmih razreda (pretežno četrnaestgodišnjaci) iz 33 zagrebačke osnovne škole (i škole i razredi izabrani su metodom slučajnih brojeva), koji su prema vlastitoj procjeni svrstani u uzorak djece s poremećajima u ponašanju. Od ukupno ispitane djece (1023) u taj uzorak ušlo je 198 učenika. Primjenom faktorske i taksonomske analize uzorak je podjeljen u dva subuzorka (prema Tasić, 1994). Faktorskom analizom ekstrahirana su dva orthoblique faktora koji su imenovani:

1. Faktor aktivnih oblika poremećaja u ponašanju, a definiraju ga varijable nemarnost, neurednost, nediscipliniranost za vrijeme nastave, prkos, laganje, psovanje, sudjelovanje u tučnjavama, pušenje, pijenje alkoholnih pića, neopravdano izostajanje s nastave, bježanje od kuće, skitnja i činjenje imovinskih delikata.

2. Faktor pasivnih oblika poremećaja u ponašanju kojeg definiraju slijedeće varijable: tikovi, plašljivost, povučenost, potištenost, plačljivost, rastresenost i razmaženost.

Ovi faktori potvrđeni su i kroz upotrebu taksonomske analize gdje su izolirana dva taksona koji imaju gotovo identičnu strukturu strukturi orthoblique faktora ekstrahiranih komponentnom analizom. Tako prvi takson distribuira ispitanike po procjeni stupnja izraženosti aktivnih oblika poremećaja u ponašanju, a drugi po procjeni stupnja izraženosti pasivnih oblika poremećaja u ponašanju. Subuzorak ispitanika s aktivnim poremećajima u ponašanju broji 124 učenika, a s pasivnim 75.

2.2. Uzorak varijabli

Informacije o poremećajima u ponašanju djece prikupljene su pomoću nešto izmjenjene verzije Upitnika o modalitetima ponašanja učenika konstruiranog na Odsjeku za socijalnu pedagogiju Fakulteta za defektologiju, za potrebe projekta "Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u osnovnim školama, uvjeti života u obitelji i model pedagoškog tretmana". Njime je ispitivana vrsta i intenzitet poremećaja u ponašanju djece. To su slijedeće varijable:

1. Grickam nokte
2. Imam nekontrolirane pokrete
3. Mucam
4. Plašljiv sam

¹Uzorak ispitanika i uzorak varijabli preuzeti su iz magistarskog rada D. Tasić (1994).

5. Povučan sam
6. Potišten sam
7. Plačljiv sam
8. Nezainteresiran sam, dosadno mi je
9. Rastresen sam
10. Razmažen sam
11. Nametljiv sam
12. Neuredan sam
13. Nediscipliniran sam za vrijeme nastave
14. Prkosan sam
15. Lažem
16. Psujem i svadam se
17. Tučem se s drugima
18. Pušim
19. Pijem alkoholna pića
20. Uzimam droge
21. Neopravdano izostajem s pojedinih sati nastave
22. Bježim od kuće
23. Družim se s osobama koje ne poštuju zakon
24. Besciljno lutam
25. Kradem

Za ispitivanje pojma o sebi korišten je modificirani tip skale Osgood-ovog semantičkog diferencijala - skale procjene na parovima bipolarnih pridjeva. Radi se o slijedećim parovima pridjeva :

1. Dobar - Loš
2. Uspješan - Neuspješan
3. Pozitivan - Negativan
4. Moćan - Nemoćan
5. Aktivan - Pasivan
6. Topao - Hladan
7. Brz - Spor
8. Jak - Slab
9. Zadovoljan - Nezadovoljan
10. Miran - Nemiran

11. Siguran - Nesiguran
12. Sretan - Nesretan
13. Optimističan - Pesimističan
14. Pametan - Glup
15. Poslušan - Neposlušan

U oba upitnika varijable su uredene na način da predstavljaju samoprocjenu na skali od 5 stupnjeva, a sve informacije dobivene su direktno od ispitanika koji su procjenjivali stupanj u kojem određena osobina ili ponašanje odgovara njihovoj osobnosti ili ponašanju. Upitnici su konstruirani na način da više vrijednosti označavaju lošiju samoprocjenu.

Istraživanje je provedeno tijekom 1992/93. godine.

2.3. Metode obrade podataka

U cilju utvrđivanja razlika između dva subuzorka ispitanika s poremećajima u ponašanju (aktivnim i pasivnim) u odnosu na samoprocjenu pojma o sebi, korištena je diskriminativna analiza (model robusne diskriminativne analize prema Dobrić, Momirović, 1984).

3. REZULTATI I DISKUSIJA

Primjenom diskriminativne analize u prostoru samoprocjene pojma o sebi ispitanika s pasivnim i ispitanika s aktivnim poremećajima u ponašanju, ekstrahiran je jedan diskriminativni faktor (tablica 1).

Tablica 1 - Svojevredna vrijednost diskriminativnog faktora (Eigenvalues)

FAC	Lambda	% objašnjene varijance	% kumul. varij.
Fac 1	5.0674	0.708	0.708

Podaci o strukturi tog diskriminativnog faktora nalaze se u tablici 2.

Tablica 2 - Diskriminativni koeficijenti i diskriminativni faktori
(Discriminant coefficients and discriminant factors)

Varijabla	COE 1	FAC 1
DOBLOŠ	0.242	0.591
USPJEH	0.23	0.548
POZNEG	0.286	0.572
MOĆNEM	0.103	0.285
AKTPAS	0.161	0.476
TOPHLA	0.155	0.376
BRZSPO	0.094	0.346
JAKSLA	0.126	0.289
ZADOVO	0.334	0.665
MIRNEM	0.381	0.564
SIGNES	0.293	0.596
SREĆA	0.355	0.660
OPTIPE	0.163	0.395
PAMGLU	0.212	0.512
POSLUH	0.425	0.583

Moguće je prepoznati da je ovaj diskriminativni faktor pretežno definiran slijedećim parovima pridjeva : zadovoljan - nezadovoljan (.33, .67), sretan - nesretan (.36, .66), siguran - nesiguran (.29, .60), miran - nemiran (.38, .56), poslušan - neposlušan (.43, .58), dobar - loš (.24, .59), pozitivan - negativan (.29, .57), uspješan - neuspješan (.23, .55), pametan - glup (.21, .51). To su varijable koje najviše razlikuju ove dvije skupine ispitanika u odnosu na njihovu

samoprocjenu pojma o sebi. Moguće je utvrditi da ovaj faktor dominantno definira doživljavanje vlastite osobe kroz procjenu kompetentnosti, prihvaćanje normi i pravila, te doživljaj zadovoljstva i sreće.

Grupni centroidi (tablica 3) na diskriminativnom faktoru informiraju o statistički značajno lošijoj samoprocjeni pojma o sebi ispitanika prvog subuzorka, tj. ispitanika s aktivnim oblicima poremećaja u ponašanju.

Tablica 3 - Grupni centroidi na diskriminativnom faktoru
(Group centroids on discriminant factor)

	N 1	N 2	F-omjer	P
FAC 1	1.921	1.173	5.5333	0.9845

Ispitanici subuzorka N 1 postižu više rezultate na diskriminativnoj funkciji (1.921) u odnosu na ispitanike uzorka N 2 koji postižu 1.173. Kako je u ovom upitniku poredak varijabli takav da viša vrijednost ujedno znači i nižu samoprocjenu pojma o sebi, tj. lošiju samoprocjenu, proizlazi da se statistički značajno lošiji pojam o sebi nalazi kod ispitanika s aktivnim oblicima poremećaja u ponašanju. Ta lošja samoprocjena posebno se odnosi na doživljavanje sebe kao nesretne, nekompetentne i nedisciplinirane osobe (loš, neuspjehšan, negativan, nezadovoljan, nemiran, nesiguran, nesretan, glup, neposlušan).

Ovi rezultati možda i ne čude ako se podsjetimo da na formiranje slike o sebi značajno utječu procjene drugih osoba, kao i biranje ponašanja u skladu s tim procjenama, te svakodnevno iskustvo osobe. Budući se radi o djeci koja ispoljavaju aktivne oblike poremećaja u ponašanju, poznato je da su, za razliku od pasivnih, takva djeca značajno više upadna, ometajuća po svoju okolinu, a time i češće na udaru kritike kako odraslih, tako i vršnjaka, te time vjerojatno i sami razvijaju lošu sliku o sebi. Ovi rezultati pokazuju da su ta djeca i sama nezadovoljna sobom i nesretna, a da iz okoline vjerojatno dobivaju potvrdu toga što samo produbljuje njihovo loše mišljenje o sebi. Moguće je prepoznati da ova djeca ne zadovoljavaju svoje potrebe, posebno u odnosu na sigurnost, prihvaćanje i uvažavanje, ne postižu uspjehe i ne dobivaju potvrdu iz okoline, a zbog neadekvatnog ponašanja za pretpostaviti je da ne dobivaju potrebnu ljubav i pažnju. Sa sigurnošću se može tvrditi da ova djeca ne razvijaju samopoštovanje, ne

cijene i ne prihvaćaju sami sebe, a poznato je da je jedna od bitnih komponenti samopoštovanja, koje pak predstavlja globalnu vrijednosnu orijentaciju prema sebi, percepcija osobne kompetentnosti (Bezinović, 1988 - prema Lacković-Grgin, 1994). Ovo jasno potvrđuje ekstrahirani diskriminativni faktor koji je značajno definiran varijablama koje govore o ispitanikovo samoprocjeni vlastite kompetentnosti, odnosno nekompetentnosti (nesiguran, neuspjehšan, glup, loš, negativan), mada se ovdje nalaze i drugi pridjevi koji ukazuju na neuspjehšan identitet i neuspjehšno zadovoljavanje i drugih potreba osim potrebe za važenjem.

Ovi rezultati potvrđuju potrebu istraživanja razlika unutar populacije djece i mladih s poremećajima u ponašanju, te omogućuju planiranje određenih tretmanskih smjernica. Naime, često se prema djeci i mladima koji ispoljavaju aktivne oblike poremećaja u ponašanju reagira primjenom odgojnih postupaka koji su usmjereni na kažnjavanje, kritiku, ograničavanje i sl., što za posljedicu može imati još veće produbljavanje problema. Stoga treba razmišljati o drugačijem pristupu koji bi za posljedicu imao jačanje samopoštovanja i izgradnju uspješnog identiteta. To znači da je potrebno usmjeriti se na traženje pozitivnih potencijala takve djece i mladih i usmjeravanje i razvijanje tih potencijala, a značajno manje na uočavanje negativnog i korekciju. Osim toga, neophodno je da ova djeca i mladi nauče određene socijalne vještine koje će im omogućiti postizanje veće kompetentnosti i samopouzdanja, uz, naravno značajnu emocionalnu podršku iz socijalne okoline.

4. LITERATURA

1. Berger, J. : Psihodijagnostika. Nolit. 1979.
2. Brajša, P., Bašić, J., Žižak, A., Mejovšek, M. : Relacije činioca komunikacije u obitelji i poremećaja u ponašanju djece. Zavod grada Zagreba za socijalni rad, Zagreb. 1990.
3. Clarke-Stewart, A., Prelmutter, M., Friedman, S. : Lifelong Human Development. John Wiley and Sons. New York, 1988.
4. Erikson, K. : Omladina, kriza, identifikacija. Pobjeda, Titograd, 1976.
5. Glasser, W. : Pozitivna ovisnost. Edicija Realitetne terapije. Br.4. 1990.
6. Koller-Trbović, N. : Povezanost poremećaja u ponašanju predškolske djece i njihovih obiteljskih prilika. Disertacija. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb. 1994.
7. Lacković-Grgin, K. : Samopoimanje mladih. Naklada Slap. Jastrebarsko, 1994.
8. Matarazzo, E. B. : Correlation between the tendency to manifest emotional conflicts and the family environment. AB. Acta Psiquiatrica u Psychologica de America Latina. 30 (1). 1984. 41-48.
9. Mikšaj-Todorović, Lj., Bergam, D. : Neke karakteristike ponašanja učenika i njihova porodičnog odgoja. Defektologija. 27 (1). 1991. 137-151.

10. Place, M., Framrose, R., Willson, C. : The Difficult Adolescents Who are Referred to a Psychiatric Unit : i . Classification. *Journal of Adolescence*. 8 (4). 1885. 297-306.
11. Protinsky, H. : Identity Formation : A Comparison of Problem and Nonproblem Adolescents. *Adolescence*. 23 (89). 1988. 67-72.
12. Stanger, C., McConaughy, S.H., Achenbach, T.M. : Tree-Year Course of 4-16 Olds: II Predictors of Sindromes. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 31(5).1992.941-950.
13. Tasić, D. : Djetetov pojam o sebi i ispoljavanje poremećaja u ponašanju obzirom na odnos s roditeljima. Magistarski rad. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb. 1994.
14. Žižak, A., Koller-Trbović, N., Brusić, R. : Samoprocjena identiteta djece i mladeži s poremećajima u ponašanju tijekom institucionalnog tretmana. *Kriminologija i socijalna integracija*. 1(2).1993.237-246.
15. Werry, J.S., Reeves, J.C., Elkid, L.S. : Attention deficit, conduct, oppositional and anxiety disorders in children. A reiew of research on differentiating characteristics. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 26 (2). 1987. 133-143.

THE DIFFERENCES IN THE SELF-EVALUATION OF THE SELF-IMAGE FOR THE CHILDREN WITH THE ACTIVE AND THE PASSIVE BEHAVIOURAL DISORDER

SUMMARY

With the purpose of better understanding of the population of children and adolescents who manifest the behavioural disorders (exploring the distinctions within the same population, and not only in the relation to the general population), two main groups of the children with the behavioural disorders were examined: the children with the active and the passive behavioural disorders. Since there are different patterns of the manifestation of the behavioural disorders, the different behavioural consequences and the influences on the environment, we presumed that these two groups of the children differs in the self-evaluation. The self-evaluation significantly indicates the way how person thinks about itself, how it estimates, valuates, respects itself and similar. Knowledge about self-evaluation can be of great importance for the prevention and the treatment of the children and adolescents who manifest behavioural disorders. Therefore, analysis of the possible differences among these two groups can contribute to better understanding of the ethiology of the behavioural disorders; it also can contribute to programming of the treatment for the different groups of the children and the adolescents who manifest behavioural disorders.

The sample consisted of eight-grade pupils (14 years of age), 124 pupils with the active and 75 with the passive forms of the behavioural disorders. The groups were formed by the means of taxonomic analysis (subjects were assigned into one or other group accordingly to their results on taxonomic factors).

The discriminant analysis, showed the statistically significant differences in the self-evaluation among the children with the active and the children with the passive behavioural disorders. The significantly underrate self-evaluation is found at the subjects that manifest the active form of the behavioural disorders (negligence, untidiness, indiscipline, defiance, participating in the disorderly fight, running away etc.). These subjects think about themselves as less happy, more indiscipline and less competent than the other group.

The results confirm the necessity for further research of this subject, and for exploration of other differences among the population of the children and the adolescent with behavioural disorders, with the intence to accomplish better evaluation and programming of treatment for the children and the adolescent who manifest behavioural disorders.

key words: self-concept, self-evaluation, active and passive forms of behaviour disorders